

Луцький національний технічний університет
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
УПРАВЛІННЯ, ТЕХНОЛОГІЇ, МОДЕЛІ**

Колективна монографія

Видання дев'яте

Луцьк
ВІП Луцького НТУ
2023

УДК 338.48
П 33

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Луцького національного технічного університету
(протокол № 5 від 28 грудня 2023 р.)*

Рецензенти:

Лютак Олена Миколаївна, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та досліджень Луцького національного технічного університету

Папп Василь Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму Мукачівського державного університету

Чепурда Лариса Михайлівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаського державного технологічного університету

Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Видання дев'яте / за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю., проф. Барського Ю.М., доц. Лепкого М.І. – Луцьк: ВІП Луцького НТУ, 2023. – 388 с.

ISBN 978-617-672-212-0

*Збережена авторська орфографія, пунктуація та стилістика.
Відповідальність за зміст матеріалів несуть автори.*

УДК 338.48
П 33

ISBN 978-617-672-242-7

© авторські тексти,
Луцький національний
технічний університет,
2023

Автори:

Білецький Ю.В., кандидат біологічних наук, доцент кафедри географії Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Герасименко О.А., кандидат історичних наук, доцент кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій Рівненського державного гуманітарного університету

Гладкий О.В., доктор географічних наук, академік НАН ВО України, професор кафедри туризму та рекреації Державного торговельно-економічного університету

Громик О.М., кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

Дашук Ю.Є., кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

Дупак Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій Рівненського державного гуманітарного університету

Єрко І.В., кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства Волинський національний університет імені Лесі Українки

Зубехіна Т.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

Ільїн Л.В., доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ільїна О.В., кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ільтьо Г.Ф., кандидат політичних наук, доцент кафедри географії та суспільних дисциплін Мукачівського державного університету

Качаровський Р.Є., магістр географії, старший лаборант кафедри економічної та соціальної географії географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

Корсак В.І., доктор економічних наук, професор, голова ради директорів компанії VolWest Group

Крупський О.П., кандидат психологічних наук, доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту Дніпровського національного університету ім. Олеса Гончара

Кучер П.В., кандидат географічних наук, старший викладач кафедри туризму Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Лепкий М.І., кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

Лета В.В., кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та суспільних дисциплін Мукачівського державного університету

Лисюк Т.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Лісова С.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій Рівненського державного гуманітарного університету

Лужанська Т.Ю., кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та суспільних дисциплін Мукачівського державного університету

Любіцева О.О., доктор географічних наук, академік НАН ВО України, професор, завідувач кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету ім. Т. Шевченка

Матвійчук Л.Ю., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

Матвійчук С.І., магістрант кафедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мельник А. В., кандидат географічних наук, доцент кафедри загальної, інженерної геології та гідрогеології Інституту природничих наук і туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Мельник Н.В., кандидат географічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи факультету туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Патійчук В.О., кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

Подоляк В.М., кандидат технічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

П'ятка Н.С., кандидат економічних наук, доцент в.о. завідувача кафедри географії та суспільних дисциплін Мукачівського державного університету

Сидорук С.В., кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

Смаль Б.А., доктор філософії, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

Смирнов І.Г., доктор географічних наук, академік НАН ВО України, професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету ім. Т. Шевченка

Стасюк Ю.М., старший викладач кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Терещук О.С., кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Чепурда Г.М., доктор історичних наук, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаського державного технологічного університету

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ	7
1.1. Тенденції розвитку туристичних дестинацій України в сучасних умовах	8
1.2. Current trends of ecological tourism product implementation	30
1.3. Оцінка та стратегічні напрямки розвитку організаційної культури підприємств сфери гостинності та туризму	43
1.4. Міжнародний досвід та тренди ведення ресторанного бізнесу в Україні та Польщі	99
1.5. Тенденції та шляхи розвитку готельної індустрії України	117
РОЗДІЛ 2. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ	128
2.1. Католицький «Мур» середньовічного Кам'янця-Подільського та його потенціал для розвитку внутрішнього та іноземного туризму в Україні в контексті повоєнного відновлення туристичної галузі	129
2.2. Менеджмент туристичних дестинацій: сутність, особливості та кращі практики в Україні та світі	140
2.3. Геопросторові аспекти розвитку інновацій туризму Волинської області	164
2.4. Природні рекреаційно-туристичні ресурси Волинської області: інтегральне оцінювання	184
2.5. Стан і перспективи розвитку гастрономічного туризму у Волинській області	201
2.6. Інфраструктура як вагома складова галузі туризму (на прикладі Володимирського району Волинської області)	217
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	231
3.1. Особливості діяльності музеїв України в умовах війни	232
3.2. Перспективи розвитку міжнародної туристичної діяльності України після війни	258
3.3. Інноваційні технології в системі конкурентоспроможності готельно-ресторанного підприємств	283
3.4. Педагогічні умови модернізації системи професійної підготовки фахівців для індустрії гостинності	307
3.5. Екологічна безпека держави та система моніторингу антропогенних ландшафтів	325
3.6. Комунікація, як інструмент розвитку туризму	368

ВСТУП

На сьогоднішній день в умовах війни туризм в Україні зазнає величезних втрат як зі сторони турпотоків, яких майже нема, так і зі сторони втрат туристично- рекреаційного потенціалу територій, які потрапили під окупацію та постраждали внаслідок бойових дій. На відновлення туристичної сфери в післявоєнний період потрібні будуть колосальні капіталовкладення та активне сприяння туристичним потокам, щоб якомога швидше відновити та відбудувати туристичну сферу.

Враховуючи досвід країн, які пройшли шлях відновлення після воєн, Україна матиме перспективи відновлення туристичної сфери, та появи і поширення нових видів туризму, пов'язаних з воєнними діями, що відбувались, та пам'яттю всіх постраждалих.

Оскільки основна мета туристичної політики сьогодні полягає у збереженні національного туристичного комплексу за умови гарантування максимальної безпеки туристів, доцільно вибрати шлях інтенсивного розвитку туризму в країні та спробувати подолати проблеми, які були притаманні туристичній сфері у до пандемічний та довоєнний період. У виграшній ситуації може опинитися й український туристичний ринок, якщо вдасться підтримати внутрішній попит, не допускаючи при цьому різкого зниження рівня доходів населення.

Монографія складається з трьох розділів. Перший розділ присвячений дослідженню сучасних тенденцій та стратегічних напрямків розвитку індустрії туризму та гостинності. Другий – спрямований на вивчення регіональних особливостей організації туризму та гостинності. У третьому розділі обґрунтовано перспективні напрями діяльності суб'єктів туризму та гостинності в сучасних умовах.

Автори не претендують на повне висвітлення всіх проблем, пов'язаних з пошуком шляхів ефективного розвитку туризму та гостинності в Україні та світі. Аналіз перспектив розвитку туризму та сфери гостинності має проводитися з урахуванням сучасних світових тенденцій та нагромадження досвіду як під час війни, так і у післявоєнний період та обмін інформацією, що становить взаємний інтерес професійного спілкування між теоретиками, практиками та молодим поколінням фахівців. Деякі з положень, що розглядаються, вимагають подальших досліджень та експериментальної перевірки.

Колектив авторів висловлює вдячність рецензентам рукопису монографії за висловлені побажання.

З щирою повагою,
Людмила Матвійчук, Юрій Барський
та Михайло Лепкий

3.1. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ *

З самого початку повномасштабного вторгнення, коли одна за одною посипалися новини про руйнування музеїв і викрадання колекцій, коли стало зрозуміло, що росія цілеспрямовано знищує культурні інституції, все те, що працює на формування української ідентичності виникло питання: що ми вже втратили і як це відшкодувати й відбудувати? Чи музеї – це лише об'єкти атак, чи вони можуть щось протиставити цій війні, тобто бути суб'єктами процесу визвольної війни? Дослідження питань, що стосуються музеїв і війни, а саме як музеї і музейні працівники виживають під час війни, що привнесла велика війна в розуміння ролі й ваги музеїв, зрештою, які образи російсько-української війни почали формувати українські музеї є вельми актуальним на сучасному етапі.

Сьогодні українські музеї балансують між традиційними функціями музейних закладів і передовими атракційними технологіями. Проте виклики, породжені сучасною добою стрімких змін, змушують їх критично переглянути свій образ як соціокультурних закладів, основною місією яких є зберігання матеріальних пам'яток культурної спадщини. Збереження історичних артефактів, популяризація знань, залучення широкого кола відвідувачів – це головна мета діяльності будь-якого сучасного музею, і цьому покликані сприяти інноваційні технології та їх елементи. Без імплементації інноваційних елементів у музейний простір на сучасному етапі розвитку суспільства не можливо повною мірою використовувати усі соціокультурні можливості музею.

Сучасний світ стає світом інтерактивних обмінів, взаємодій та трансформацій, а розвиток інноваційних технологій ставить нові завдання перед культурними та мистецькими інституціями. Під впливом нових технологій сучасні музеї трансформують свою практичну діяльність.

Аналізу результатів упровадження інноваційних технологій у музейну справу в Україні присвячено розвідки ряду вітчизняних учених, з-поміж яких В. Банах, Т. Белохвастова, Н. Білан, Н. Василик, Р. Гураль, О. Дубенська, А. Знаменський, О. Зінченко, О. Кузьмук, С. Куценко, Н. Лук'янець, Р. Маньковська, І. Передерій, Н. Семергей, О. Харченко, Л. Чупрій та ін. Інновації в музейній практиці світу досліджують М. Белікова, Н. Василик, П. Вербицька, І. Іванюта, Є. Прокопенко, О. Салата, Л. Халецька, О. Черненко та ін.

Під час війни росія не лише руйнує матеріальні цінності, а й намагається знищити саму ідентичність української культури. Музеї України потрапляють під російські обстріли, перебувають в окупації, потерпають від грабунків росіянами.

Проте співробітники музеїв продовжують працювати попри війну. Одні релокували музей із підконтрольних рф територій, інші сховали експонати у безпечні місця, щоб їх не пошкодили обстріли. На жаль, через стрімку окупацію не завжди вдавалося вберегти цінні предмети. Однак музейники за

* Автори Лисюк Т.В., Терещук О.С., Білецький Ю.В.

першої ж можливості повертаються до роботи, шукають можливості відбудувати зруйноване і відшукати втрачене.

Музеї зберігають цінності, накопичують та поширюють знання, вивчаючи і демонструючи унікальні пам'ятки матеріальної культури. У час війни, коли російські музейники створюють пропаганду, схвалюють агресію та беруть участь у незаконних переміщеннях українських колекцій, музеї України стають частиною національної безпеки. Разом із Міжнародною радою музеїв (ICOM) України зібрали історії українських музейників, які продовжують діяти у час війни.

У січні 2023 року у виданні The New York Times зазначили, що це пограбування культурної спадщини може бути найбільшим із часів Другої світової війни. За період повномасштабної війни в Україні станом на початок лютого російські окупанти знищили в Україні понад 30 музеїв, пошкодили 500 культурних інституцій.

Лише з Херсона росіяни вкрали понад 15 тисяч предметів образотворчого мистецтва й унікальних артефактів. Українські слідчі все ще каталогізують втрати, тому кількість викрадених речей може зрости.

Музеї, що зазнали найбільших пошкоджень

Чернігівський обласний історичний музей ім. Василя Тарновського

Цей музей є одним із найстаріших в Україні – його засновано у 1896 році. Василь Тарновський-молодший був відомим українським громадським і культурним діячем, колекціонером і меценатом. Саме його колекція стала основою музею. Понад 230 тисяч пам'яток матеріальної і духовної культури є частиною двох експозицій: історичної та військово-історичної у музеї.

У перший день повномасштабного вторгнення Чернігів потрапив під обстріл російських військ. Майже місяць місто було в оточенні, мешканці залишилися без електропостачання, опалення і зв'язку.

Працівники відбирали найцінніші експонати і ховали, щоб їх не знищив ворог. У час, коли місто перебувало в оточенні, колектив музею укріплював будівлю і облаштував укриття. У перші дні повномасштабної війни музейники встигли сховати те, що було передбачено планами, а потім прибрали решту експозицій і перемістили експонати в безпечні місця.

Завдяки силам оборонців Чернігова російські окупанти не змогли зайти в місто, а на початку квітня 2022 року Сіверщину було звільнено. Зараз Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського працює у звичному режимі – відвідувачам доступні екскурсії і виставки.

Харківський літературний музей

Музей з'явився у Харкові в 1988 році завдяки зусиллям харківських культурних діячів. Тут зберігається близько 30 тисяч експонатів, що представляють художню літературу та її історію на Слобожанщині.

Виставки й освітні програми музею репрезентують творчість сучасних українських письменників, показують, як література впливає на життя людей і акумулює культурний досвід.

Російські окупанти почали наступ на Харків вранці 24 лютого 2022 року. Крім постійних обстрілів житлових та адміністративних будівель, росіяни

руйнували інфраструктуру міста, обстрілювали медичні і навчальні заклади, знищували пам'ятки історії та культури. Українські військові не допустили окупацію міста і завдяки успішному контрнаступу на Слобожанщині восени 2022 року відсунули росіян до кордону.

За вісім днів до початку повномасштабного вторгнення працівники підготували план, як швидко зібрати колекції музею і переобладнати підвал будівлі в укриття. Потрібно було захистити від знищення архівні матеріали – листи, рукописи, рідкісні книги, оригінальні видання, зокрема митців доби Розстріляного відродження (Миколи Хвильового, Миколи Куліша, Майка Йогансена), які у ХХ столітті вдалося вберегти від радянської влади.

Від 24 лютого 2022 року працівники зі своїми два тижні жили в підвалі музею, рятуючись від обстрілів. Харківський літературний музей зачинений для відвідувачів, але персонал працює – проводить виїзні програми та онлайн-події.

Луганський обласний краєзнавчий музей

Музей було засновано в Луганську у січні 1920 року. У ньому зберігалося понад 180 тисяч пам'яток археології, етнографії, а також світлини, документи, твори мистецтва. Після початку російсько-української війни та окупації Луганська у 2014 році, музей було переміщено на підконтрольну Україні територію до міста Старобільськ. Інституція відновила роботу в березні 2015 року – у музейному просторі розмістили історичні матеріали й артефакти краю від найдавніших часів до сьогодення. Навесні 2022 року через повномасштабне вторгнення працівники музею евакуювалися до Львова. Експонати містили дані про учасників Антитерористичної операції на сході України (2014–2018 р.) та операції Об'єднаних сил (2018–2022 р.).

Зараз Луганський обласний краєзнавчий музей працює на базі львівського Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору». Там формують нову «Колекцію перемоги», до якої входять артефакти з передової. Уже зібрано понад 70 предметів російських окупантів: каски, бронежилети, військова форма, рештки зброї, документи.

Маріупольський художній музей ім. Архипа Куїнджі

Художній музей відкрили у 2010 році. Його колекція складалася із 2200 творів живопису, графіки, скульптури та декоративно-прикладного мистецтва різних художніх шкіл України.

Російські окупанти почали обстрілювати Маріуполь 24 лютого 2022 року. Список робіт першочергової евакуації був підготовлений заздалегідь, але все ж вторгнення почалося неочікувано. Маріуполь був під обстрілами з першого дня, основні експонати колекції сховали в секретному місці доволі вдало, бо роботи вціліли. Їх не спалив вогонь, не знищила вибухівка, але, на жаль, їх передали особисто в руки окупантам.

Передані ворогу картини перебувають у Донецькому краєзнавчому музеї на тимчасово окупованій росією території. Будівля художнього музею знищена не повністю і підлягає відновленню. У музеї знесено дах, також постраждав фасад, обвалилась одна стіна, є отвір від влучання снаряда. Більшості працівників музею вдалося евакуюватися, але дехто перебуває на непідконтрольних Україні територіях.

Російські журналісти витягли портрет Архипа Куїнджі авторства його учня Григорія Калмикова з підвалу музею.

Музейники переконані, що після перемоги України й відбудови Маріуполя основу експозиції музею вдасться повернути з Донецька, який уже буде звільненим від російської окупації.

Херсонський обласний художній музей ім. Олексія Шовкуненка

Музей було відкрито у 1978 році. Олексій Шовкуненко – український живописець, уродженець Херсона. Його ім'я було присвоєне музеєві у 1981 році після того, як Олександра Шовкуненко, удова художника, передала в колекцію 60 його робіт. У жовтні 2021 року в будівлі музею почалися ремонтно-реставраційні роботи, які так і не встигли закінчити.

Російські війська почали наступ на Херсон у перший день повномасштабного вторгнення і зрештою захопили його. У листопаді 2022 року захисники ЗСУ визволили місто від російських окупантів. За тиждень до того, як у місто увійшли українські війська, росіяни завершили вивозити роботи митців із художнього музею. Із 31 жовтня по 4 листопада 2022 року звідти було викрадено понад 10 тисяч творів мистецтва.

Впродовж пів року з початку великої війни музейники, які залишалися в місті, не допускали росіян до рідкісної колекції. Усі роботи були запаковані і розміщені на першому поверсі, ще від початку ремонту, проте 2 березня до музею увірвалися озброєні люди і погрожуючи пострілами, вони змусили відкрити внутрішні двері, забрали у працівників ключі і пішли оглядати приміщення. Через колаборантів, серед яких було двоє працівниць музею, російські окупанти дізналися про місцезнаходження експонатів.

Серед вкрадених робіт – картина англійського художника XVII ст. Пітера Лелі «Дама з собачкою», роботи Івана Айвазовського, Миколи Пимоненка, Олексія Шовкуненка, Тетяни Яблонської та інших. Завдяки херсонцям, які знімали злочини росіян, працівники музею можуть ідентифікувати викрадені роботи. *Співробітники Херсонського музею ідентифікували свої полотна, вивезені окупантами до Сімферополя.* Колеги та посольства Латвії, Польщі, Німеччини, Нідерландів надали грант у розмірі майже 20 тисяч євро – так закрили всі зруйновані вікна, що вилетіли після «прильоту» 30 листопада. До початку повномасштабного вторгнення експозиція музею включала майже 14 тисяч робіт, всі роботи були надзвичайно цінними.

Міністерство культури та інформаційної політики України разом з Національним агентством з питань запобігання корупції створили робочу групу Art Sanct Task Force, щоб відстежувати торгівлю предметами мистецтва, які були викрадені росіянами. Міжнародні й українські правоохоронні органи та профільні організації працюють над тим, щоб притягнути росію до відповідальності, запобігти міжнародному трафіку викраденого з українських приватних і державних колекцій та повернути цінності в Україну.

Іванківський історико-краєзнавчий музей Київської області

Іванківський історико-краєзнавчий музей у центрі громади Київської області смт Іванкові, в якому демонструвалися та зберігалися зібрання матеріалів і предметів з історії, культури та персоналій

колишнього Іванківського району. 25 лютого в результаті бомбардувань він майже повністю вигорів, і були підозри про втрату картин Марії Приймаченко.

І хоч згодом виявилось, що картини врятовані, однак інші цінні експонати втрачені назавжди, як і будинок, що потребує капітального ремонту. На тлі важких новин про оборону Маріуполя трохи губилася інформація про музейні втрати в цьому місті.

Знищені музеї та велика частина їхніх колекцій тільки доповнили апокаліптичний образ міста, зруйнованого російськими військами. Ще один дуже важливий приклад – Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди в селі Сковородинівка, у який 7 травня 2022 влучила російська ракета. Ця втрата посилювалася тим, що 2022 рік знаменний 300-річчям великого українця. Замість того, щоб музей став центральним місцем для відзначення цієї дати, він став руїною і одним із найбільших поширюваних візуальних прикладів російських руйнувань.

Куп'янський краєзнавчий музей, зруйнований 25 квітня 2023 р. Разом із музеєм загинули його директорка та співробітниця, завдяки старанням яких музей вдалося врятувати протягом російської окупації.

Окрім знищення українських музеїв, росіяни відзначилися крадіжками музейних експозицій. Російські війська пограбували або пошкодили понад 30 музеїв, із них найбільше в Херсоні, Маріуполі та Мелітополі. Серед найбільших втрат згадуються картини з Херсонського художнього музею та скіфське золото з Мелітопольського краєзнавчого музею.

Як зазначають очевидці, це був не випадковий грабунок, здійснений одним солдатом, а ґрунтовно організований і завчасно спланований вивіз цінних експонатів за участю експертів. Голі стіни Херсонського музею вражають не менше за руїни музейних будинків, тільки поглиблюючи мартирологічний список втрат культурної спадщини. Оцінюючи втрати українських колекцій, експерти видання Нью-Йорк Таймс зазначили, що це найбільша крадіжка предметів мистецтва з часів Другої світової війни. Залишається сподіватися, що міжнародне експертне середовище сприятиме поверненню втраченого до українських музеїв.

Впродовж року музей працює: від голих стін, коли була евакуйована велика частина колекції, до трьох амбіційних виставок: «Голодомор очима українських художників у колекції Моргана Вільямса», «До війни» та «Мова війни».

Головними місіями музею на сучасному етапі є:

- збереження колекції Одеського художнього;
- архівація українського мистецтва воєнного часу.

Розпочали великий цикл виставок українських художників, які працюють під час війни, створюють рефлексію, візуальну мову, якою потім розмовляє все інше українське суспільство. Цією візуальною мовою користуються і за кордоном, куди виїхало багато українських художників, художниць. На нашу думку попри війну українське суспільство дуже потребує такої художньої рефлексії.

Victoria Museum потрапив у short-list кращих європейських музеїв за версією ЕМУА. Балансуючи і враховуючи загрози, не раз музейники то відкривали, то зачиняли музей у центрі Києва. У квітні 2023 року Victoria Museum встановив абсолютний рекорд навіть у порівнянні з довоєнним часом, його відвідали 1364 людини.

Отож, поки росіяни продовжують нищити все на своєму шляху, українці не тільки намагаються зберегти життя, а й рятують музейні експонати, проводять концерти в укриттях, відкривають нові культурні та освітні установи, аби передати це наступним поколінням.

Попри те, що було безліч обстрілів з різної зброї у різних населених пунктах, попри спроби деморалізувати українців, вдаючись до різних інформаційно-психологічних маніпуляцій, українці тримаються, продовжують займатися своєю справою та вірити в перемогу. Навіть у воєнний час музеї функціонують, вони приваблюють відвідувачів, а значить виконують свою культурну місію.

Нові культурні інституції, що відкрилися під час війни

Упродовж страшної війни українці не тільки оберігають те, що мають, а продовжують створювати нове. Саме тому музейники закривали тілами колекції, і саме тому з'являються нові музеї під час повномасштабної війни.

Музей-будинок Дмитра Чижевського в Олександрії на Кіровоградщині відкрили в липні 2022 року.

В мирний час заснування музеїв це звичайна практика, крім того, підготовка до відкриття музею може займати не один рік, – однак за умов війни поява нового музею набуває нової цінності.

За 2022 рік в Україні почали працювати кілька нових музеїв: музей української культури в селі Михайлівка на Одещині, музей меду у Великій Писарівці на Сумщині, музей-будинок Дмитра Чижевського в Олександрії на Кіровоградщині та два інтерактивні музеї науки у Чернівцях та Львові. Ці музеї дуже різні в сенсі експозиційної стратегії, основної експозиційної ідеї та орієнтації на відповідного відвідувача. Новий музей в Олександрії повертає для місцевого відвідувача пам'ять про одного з найвидатніших мешканців міста – всесвітньовідомого науковця Дмитра Чижевського. Музеї науки втілюють тему «майбутнє за тобою». Поява нових музеїв, які професійно й по-аматорськи утверджують українську культуру, говорять про її майбутнє, – явище, що символізує нашу опірність і життєствердність.

Дискусії та роль сучасного музею, його завдання й цілі – це ще один чинник, який працює на суб'єктивність музеїв у країні, що воює. Зараз історично важливий момент переосмислення ролі музеїв, їх експозицій, котрі в багатьох музеях, зокрема краєзнавчих, не зазнали значних змін за останні тридцять чи більше років. Нові музеї створюють образ війни безпосередньо під час бойових дій. Це великий виклик, який передбачає певні ризики, такі як проблема дистанціювання від події, яка ще не завершилася, складність в експонуванні трагічних та травматичних подій, поспіх та аматорство.

До повномасштабного вторгнення українські музеї вже мали чималий досвід в експонуванні російсько-української війни.

Перший – це тематичні музеї. «Громадянський подвиг Дніпропетровщини в подіях АТО» функціонує як філія Дніпропетровського національного історичного музею ім. Дмитра Яворницького. Музей складається з двох частин. Зовнішню експозицію «Шляхами Донбасу» відкрили 25 травня 2016. Вона створює образ «географії» війни: дорожні знаки з населених пунктів Донбасу – тих, які вивчив кожен українець із новин про війну, – формують основний композиційний стрижень експозиції.

Відвідувачеві начебто надається можливість «пройтися» цими населеними пунктами й відчути, що вони пережили. Експозиція наповнена розбитими транспортними військовими засобами: це головні свідки війни й документи значних руйнувань, за кожним з них – трагічна історія, яку можна дізнатися з розповіді гіда. Дві частини експозиції найбільше емоційно важливі.

Одна з них присвячена обороні Донецького аеропорту й українським кіборгам. Інша – скульптура «Вдячність», яку створив харків'янин Володимир Райченко: дівчинка простягає яблуко солдатові як подяку. У цій скульптурі відображена історія українського солдата, який, рятуючись із Іловайська, врятував дівчинку, родину котрої розстріляли ополченці.

Внутрішню експозицію відкрили пізніше – 23 січня 2017 р. Вона складається з трьох залів, перший з яких присвячено бійцям, медикам, волонтерам та іншим учасникам бойових дій. Друга зала – зала пам'яті, де зберігаються фото та речі загиблих. Ці два зали показують, як важко працювати з «живою історією», відсортовувати інформацію та відповідно її представляти. У них стає зрозуміло, що період «накопичення» матеріалу все ще триває, бо триває сама подія.

В інтерв'ю співробітники музею діляться тим, як важко переживати втрати разом з родинами, які приносять речі своїх загиблих родичів і хочуть, щоб їх пам'ятали. Тому експозиція «перевантажена» історіями, намаганням назвати всіх і розказати про все, що в результаті емоційно утруднює сприймання й виснажує відвідувача. Третя зала – це найважливіша частина експозиції, це визнають як співробітники, так і відвідувачі. Це панорамна зала, де у форматі 360 на чотири стіни одночасно проектується зображення з десяти проекторів – так демонструється 25-хвилинний фільм «Дніпро – форпост України».

Незабаром за прикладом музею в Дніпрі почали з'являтися інші тематичні музеї. У 2018 році в Кривому Розі відкрили музей АТО у школі. Він демонструє військові артефакти та битву за Донецький аеропорт. Наразі музей перейменовано на музей російсько-української війни та розширено експозицію.

У 2021 році у Збаражі відкрився музей російсько-української війни, який зніціювали ветерани війни, активісти та містяни. Ідею відкриття цього закладу подав Володимир Голоднюк, батько героя Небесної Сотні Устима Голоднюка. Музей буде розширено і включено події Помаранчевої революції.

Після повномасштабного вторгнення тематичних музеїв російсько-української війни побільшало. Зокрема 27 лютого 2023 у Сокиринцях Чернівецької області відкрили музей російсько-української війни. Серед

експозицій – галерея міст-героїв України, яка нагадує «географічний» принцип, використаний у дніпровському музеї. Також там показані особисті речі жителів громади, які загинули на війні, та військова атрибутика – знову ж тенденції, заявлені в дніпровському музеї.

Однак музей у Сокирянах починає працювати з іншими темами, які привнесло повномасштабне вторгнення, і зокрема однією з найтрагічніших «діти – жертви війни».

Поява музею в Чернівецькій області, одній з найвіддаленіших від лінії фронту, дуже симптоматичне: вона символізує всеукраїнський масштаб музеєфікації війни і бажання окремих громад та локальних активістів працювати з темою сучасної війни в музейному просторі.

Другий приклад формування образу війни в музеях стосується не конкретного музею, а радше тенденції. З початку війни в 2014-му багато історичних та краєзнавчих музеїв із різних регіонів України почали документувати російсько-українську війну, включаючи її в постійні виставки. Згадки про війну з неодмінним експонуванням воєнних артефактів, зібраних співробітниками музеїв, мобілізованими на фронт чи військовими односельцями, можна знайти як у Національних музеях історії України, так і в краєзнавчих музеях. Приміром, частина експозиції в Ужгородському музеї, присвячена подіям Майдану та російсько-української війни, подає загальні відомості про цю подію, говорить про місцевих героїв, які поклали своє життя за волю України, та представляє артефакти з поля бою. Тією чи іншою мірою така композиція у створенні образу війни характерна для більшості музеїв. Її особливість полягає в тому, що відбувається первісне «накопичення» матеріалу та «документування» війни через артефакти. Звісно, таким експозиціям бракує селективності та рефлексійності.

З часу повномасштабного вторгнення почастишали виставки в музеях, присвячені російсько-українській війні. Кіровоградський обласний музей вже в травні 2022 р. відкрив виставку «Воєнні злочини російської армії на території України», яка складалася з авторських світлин біженців і волонтерів. У серпні 2022 р. музей відкрив відразу дві тимчасові виставки. Виставка «Блок пам'яті» пересувна і складається з ящиків з-під патронів, які містять речі і нагороди двадцяти місцевих військових, які загинули з 2014 по 2022 рік. Друга виставка «Україна: полум'я війни. 2014-2023» документує перші пів року з моменту повномасштабного вторгнення. Вона демонструє мапу першого дня російського вторгнення, фотографії знищеної «Мрії» та російського танка біля Чорнобильської АЕС, тобто озвучує головні теми початку війни. Вона також подає інформацію місцевих втрат – як людських, так і інфраструктурних. Наразі музейники активно збирають та поповнюють фонди, плануючи створення музею російсько-української війни як окремих відділ обласного краєзнавчого музею.

У Кропивницькому існує ще одна організація, яка займається меморалізацією війни, а саме «Кроп:hub», який зберігає півтори сотні трофеїв з поля бою.

Від початку російсько-української війни кілька столичних музеїв прагнуть бути лідерами в освітленні та експонуванні події. 1 квітня 2023, на річницю звільнення села Ягідного Чернігівської області, Національний музей історії України зробив виставку «Концтабір Ягідне», яка документує злочин російських військових проти цивільного населення. Вона оповідає про перебування мешканців села в тісному приміщенні підвалу школи, де їх тримали російські окупанти протягом майже місяця. Сама виставка нагадує спуск до підвалу, де можна побачити фото з мирного життя школи, малюнки, створені до та після окупації.

Ще один лідер у меморалізації війни Національний меморіальний комплекс героїв Небесної сотні музей Революції гідності у 2018 організував виставку «Війна поруч» – проєкт добровольця-документаліста Олеся Кромпляса, що включає фотовиставку «Звільнення Маріуполя. Літо війни» та експонування металевих вуличних скульптур.

У 2021 музей став співзасновником дводенного воркшопу, присвяченого зображенню російсько-української війни в музеях. З часу повномасштабного вторгнення музей реалізував кілька експозиційних проєктів, які виставлялися в різних музейних та урбаністичних просторах. «Війна за ідентичність. Сила опірності культури» стала результатом експедицій у регіони, які найбільше потерпіли від окупації. Основу експозиції становлять свідчення руйнувань, а також спротиву українців.

Виставка «Рашизм – це...» на 16 плакатах розповідає про характерні риси рашизму, як-от культ вождя, імперський реваншизм, ксенофобію, варварство та прагнення знищити культурну спадщину. Виставка «Потенційно (не) прийнятний контент» представляє серію робіт Стаса Жалобнюка, виконаних під час російсько-української війни.

Вони подають рефлексії на травматичні події, такі як звірства в Бучі, новини про злочини окупантів та ін. Інша виставка «The War Is Not Over Yet» розповідає про журналістів, які загинули або постраждали від воєнних дій.

Виставка «Український Фенікс. Васильківська майоліка» розповідає про легендарного керамічного півника з Бородянки. На фотовиставці «Соледар. Сіль. Війна» представлені два образи міста – мирного та знищеного війною.

Музей історії України у Другій світовій війні з 2014 року найактивніше претендує на лідерство у музейному експонуванні російсько-української війни. Із 3 квітня по 6 травня 2022 року команда музею здійснила подорожі до щойно визволених населених пунктів Київщини та Чернігівщини, зібравши багато автентичних експонатів, 1776 з яких увійшли до виставки «Україна – розп'яття», що відкрилася 8 травня 2022. Вперше у світовій музейній практиці створено стаціонарну експозицію про війну в реальному часі й під час війни, яка триває.

Виставка складається з двох частин, перша з яких «Орда» розповідає про російську пропаганду, зброю та побут російських солдатів. Друга частина представляє дві локації: власне «Україна – розп'яття», куди ввійшли врятовані духовні та культурні пам'ятки, друга локація «Укриття» розповідає про 37 днів життя в гостомельському бомбосховищі.

Ця виставка отримала чи не найбільшу медійну підтримку: тільки станом на 7 червня 2022 р. у вітчизняних та іноземних ЗМІ оприлюднено 63 відгуки та коментарі. У 2023 р. виставка розпочала міжнародне турне, зокрема була.

4 червня 2022 музей відкрив мультимедійний проєкт «Діти» – це мартиролог дітей, загиблих у період повномасштабної російсько-української війни. «Захисники» – ще одна виставка про війну, присвячена героїчним українським воїнам. Окрім того, музей презентував кілька виставок, які так чи інакше презентують тему війни, – це «Обереги з війни», «Музейний фронт», «Ленд-ліз. Перезавантаження», «Сто днів. Війна очима дітей».

Виставки в столичних музеях засвідчують готовність музейників працювати з різними темами й репрезентувати ширше коло образів. Окрім українських героїв війни, приділена увага ворогові, образ якого усіяло принижується. Серед жертв війни все частіше вирізняється окрема група – діти.

Окрім комбатантського образу війни й образу солдата, представляється також цивільні та їхні рецепти виживання. Важливо також те, як осмислюються буденність і роль символів війни, як-от бородянський півник.

На початку березня 2022 року було створено громадську організацію «Штаб порятунку культурної спадщини України», мета якого – це музейна оборонна ініціатива. Штаб займається забезпеченням музейних колекцій від втрат, проводить рятувальні операції та фіксує злочини проти культурної спадщини. На сьогодні штаб – це найперша та найефективніша структура, яка займається питаннями культурної спадщини й активно допомагає Міністерству культури та інформаційної політики у фіксації злочинів та відновленні музеїв. Наразі міністерство веде реєстр втрачених і пошкоджених культурних інституцій, визначає кошторис відшкодування і закликає донорів підтримати реставраційні роботи. Воно також створило робочу групу Art Sanct Task Force для відстеження торгівлі предметами мистецтва, які були вкрадені росіянами.

Війна і втрати підсилили розуміння музею як чогось надважливого і для суспільства загалом, і для кожного українця. Тому кожен втрату музею український народ переживає як втрату близької людини на фронті. Фокусування уваги на музейних втратах, безумовно, має велике стратегічне значення: документування злочинів у сфері музейництва додає особливих фарб до створення потворного образу ворога, його безкультурності.

Зауважимо, що музеї пам'яті російсько-української війни мають продовжувати створюватись та існувати не тільки в місцях, де відбувались активні бойові дії, але і по всій Україні, адже до перемоги докладають сил абсолютно всі українці, а серед постраждалих є військові і жителі абсолютно всіх областей України.

Особливості діяльності музеїв під час повномасштабної війни

За даними Міністерства культури від 15 червня 2023 року 30 музеїв постраждали внаслідок повномасштабної війни¹. Деякі з них пограбовані, а інші, наприклад, музей імені Григорія Сковороди та Іванківський краєзнавчий

¹ Банах В.М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jan/7721/3.pdf>.

повністю знищені. Деякі заклади розташовані на тимчасово окупованих територіях. Підрахунки втрат, завданих культурній інфраструктурі від повномасштабного вторгнення становлять понад 270 мільйонів доларів.

Починаючи від 24 лютого працівники музеїв вимушені були терміново переносити в укриття свої колекції, переходити на дистанційну роботу та шукати нові можливості для роботи установ. Наразі багато з них відновили свою роботу.

Відповідно до поняття музею як культурно-освітнього та науково-дослідного закладу, що збирає, вивчає, експонує та зберігає пам'ятки культури, то основними завданнями сьогодні є: зберегти та захистити наявні колекції, проводити культурно-просвітницьку роботу з відвідувачами та бути осередком культурного фронту.

Одними з перших музеїв, які після звільнення Київщини розпочали свою роботу, були музей моди Вікторії Лисенко, музей Ханенків, Національний музей історії України і інші музеї, які відкрили свої двері у воєнний період. Трохи інакша ситуація з музеями в західній частині України. Співробітники також описували та переміщали у підвали власні колекції, але вони швидше повернулися до екскурсійної діяльності.

Першочерговим заданням працівників стало збереження колекцій. Завдяки вдалому керівництву та відданій роботі працівників музеїв на початок війни уже були сформовані списки експонатів та порядок їх збереження у сховищах чи евакуація. Багато музейників 24 лютого, не чекаючи наказу Міністерства культури, почали знімати експозиції та спускати у підвал.

Особливу увагу необхідно було звертати на умови зберігання, можливості музеїв зберегти всю експозицію чи лише найцінніші речі. Виникала проблема в пакувальному матеріалі, спеціалізованій тарі, логістичних маршрутах тощо. На допомогу прийшли колеги з Європейського Союзу, які передавали матеріали для правильної консервації колекцій. Активно допомагають музейній спільноті організація Музейного кризового центру. Він займається пошуком фінансової підтримки, відновленням документів, допомогою працівникам музейної сфери. З'явилися проекти та стипендії для тих фахівців, хто залишився в Україні².

Також активно допомагають такі організації Європи як Ukraine Art Aid Center, World Heritage Watch, Tandem Kunsttransporte, фонд Coromandel Stiftung, штаб порятунку спадщини та інші². Труднощі викликає і обмежене фінансування, яке було незначним до 24 лютого, а після стало ще меншим. Музеї втрачають доходи від пасивного відвідування (без супроводжуючого), проведення відеозйомок, оренди. Крім того, багато співробітників вимушені йти у відпустку за власний рахунок або перебувати у простої, адже не всі змогли відновити роботу.

Навіть в період війни музеї раді приймати відвідувачів, пропонуючи різноманітні заходи. Замість звичайних екскурсій в стінах музею, проводяться вуличні. Так, наприклад, музей Ханенків пропонує відвідати тематичні

² Гуманітарна допомога до Міжнародного дня музеїв // <https://nmiu.org/novyny/2715-skarbnitsya-muzeyu-otrimala-gumanitarnu-dopomogu-do-mizhnarodnogo-dnya-muzejiv>

екскурсії «Історія Музею Ханенків» та «Тіні та Стіни». Національний музей історії України кожних вихідних проводить низку тематичних екскурсій. Музеї під відкритим небом, такі як НМАПУ Пирогово, МНАП у Львові імені К. Шептицького проводять екскурсії у звичайному режимі. З травня, коли музеї відновили роботу, було проведено багато безкоштовних екскурсій для людей з тимчасово окупованих територій, ЗСУ та інших категорій. Це ілюструє важливий внесок даних установ у боротьбу на культурно-просвітницькому фронті.

Ще одним видом музейної діяльності є проведення лекцій, тематичних виставок, майстер-класів, концертів. У воєнний період саме вони стали основою взаємодії між музеєм та відвідувачами. У МНАП у Львові систематично проводить музейні зустрічі для дітей та дорослих, де розповідають про українські традиції, вивчають українську мову, проводять майстер-класи.

Музей Ханенків організовує щонеділі концерти класичної музики за участю піаніста Євгена Громова та проводить мистецькі майстер-класи для дітей. В музеї костюму Вікторії Лисенко періодично організовувалися лекції з історії культури. НМАПУ Пирогово як і в мирний час продовжує проводити тематичні заходи з відтворення українських традицій, майстер-класи народної творчості. Прикладом цього є виставка традиційного одягу та ремесл Полісся разом з Рівненським обласним центром народної творчості. Також збільшилася кількість онлайн-виставок колекції, тематичних статей, що ілюструє безперервність роботи музеїв.

В умовах війни найважливішим є життя людей. Більшість столичних, як і в усій Україні, бомбосховищ не мають. У підвальних приміщеннях знаходяться експонати, тому під час повітряної тривоги відвідувачів просять залишити приміщення і перейти в найближче укриття. Ціни на білети від початку повномасштабного вторгнення не змінювалися.

Попри війну люди продовжують відвідувати музеї. У кожної людини різні причини відвідати музей. За спостереженнями працівників, люди ностальгують за мирним життям, намагаються робити звичайні справи. Ще однією причиною відвідування музеїв є бажання дізнатися більше про історію та культуру України, різницю між українцями та росіянами, а також психологічно відпочити. За даними співробітників, кількість бажаючих прийти до музею систематично зростає.

Як бачимо, умови війни яскраво ілюструють сучасність музеїв та прогресивність, вміння пристосовуватися до нових умов, застосовуючи оголошення в соціальних мережах, співпраці між собою тощо. Велике значення в сучасному світі мають соціальні мережі.

Саме на сторінках у Facebook, Instagram чи Telegram розміщені анонси запланованих заходів та можливість реєстрації на них. Музей – це не лише місце збереження пам'яток історії та культури, це важливий центр проектної діяльності, майданчик для обміну ідеями. Основною функцією музеїв в даний період є збереження матеріальної та культурної спадщини України та проведення просвітницької роботи з відвідувачами.

Розвиток музейної справи в Україні сьогодні базується на стратегічному підході. В його основі лежить планування розвитку музеїв у довгостроковому періоді, оскільки йде повномасштабна війна і короткострокова перспектива неможлива. При цьому розглядаються різні сценарії розвитку музейної сфери.

Упродовж 2022 року музейне дозвілля українців зазнало кардинальних змін. Тому зараз є вельми актуальним дослідити як змінилися культурні практики українців, яким є актуальний запит на культурні послуги та який рівень готовності долучатися до культурних заходів і загалом до процесу післявоєнної відбудови музейництва та української культури загалом.

Одним із важливих завдань на сьогодні є залучення українців до культурного життя і до процесу відновлення музейної сфери та привнесення у музейництво інноваційних сенсів.

Розвиток музеїв України сьогодні відбувається в складних умовах, що зумовлені як важким економічним і політичним становищем у зв'язку з обмеженим фінансуванням музейної справи, так і війною, яка, з одного боку, посилює ризики втрати музейних експонатів у результаті руйнувань або викрадення, а з іншого боку, обмежує можливості відвідування музеїв туристами.

За таких умов в Україні може активно використовуватися досвід інших розвинених країн, зокрема щодо цифровізації музейних послуг. Уже сьогодні вітчизняні музеї демонструють значні позитивні зрушення в цьому плані. Перші кроки цифровізації почали реалізовуватися понад 10 років тому. Сьогодні цей напрямок музейних інновацій продовжує розвиватися. Українські музеї вже у віртуальному світі. Зокрема, ще у 2011 році «День» разом із створенням історичного веб-проекту «Україна Incognita» започаткував «віртуальний музейний фонд» України.

Сьогодні у спецпроекті «Музеї онлайн» «День» організовує віртуальну екскурсію кількома десятками українських музеїв. В Україні ІТ-компанія SoftServe розробила безкоштовний мобільний додаток «Тустань AR», завдяки якому за допомогою віртуальної реальності можна побачити, як виглядала ця фортеця у IX – XVI століттях. Водночас питання інновацій у музеях багатогарне та неоднозначне. Інновації у 21 столітті це не лише мобільні додатки, а й інновації, які сприяють покращенню якості обслуговування музеїв, відвідувачів та подання інформації в експозиції.

Досвід європейських країн свідчить про важливість впровадження інтерактивних інновацій у роботу музеїв. Більшість експозицій у музеях Європи буквально нашпиговані різноманітними інноваційними експозиційними елементами за новітніми технологіями. Експонатів там фактично немає, але є інтерактив, що теж є інновацією. Наші українські музеї, в порівнянні більш консервативні. Музейні реформи та модернізація не так швидко проникають у наше життя. На це впливає багато факторів. Йдеться і про фінанси, і про кадри, а особливо коли країна у війні.

Однак, зміни все одно відбуваються, але це лише окремі точкові проекти. Наприклад, Одеський муніципальний музей приватних колекцій Блещунова – це, перший музей в Україні, який має сенсорний інформаційний термінал, за

допомогою якого відвідувачі можуть виготовити пам'ятну листівку або надіслати її електронну версію.

Донедавна в зруйнованому під час бойових дій Донецькому обласному краєзнавчому музеї в експозиції природи стародавнього періоду, де можна було побачити мамонта, шаблезубого тигра та інші експонати первісних тварин, була чудова інформативна інтерактивна тактильна панель, яка була призначена як для звичайних відвідувачів, так і для відвідувачів з особливими потребами. Люди з вадами слуху могли почути звуки природи, а незрячі чи слабоворі могли на дотик відчувати, яким був той мамонт, не торкаючись самих музейних експонатів. На жаль, сьогодні все це знищено.

У Києві є окремі музеї з інформаційними сенсорними екранами. Йдеться, про Національний музей «Меморіал жертв Голодомору». Проте, в Україні, це все поодинокі випадки. Якщо говорити про мобільні додатки для музеїв, то серед українських мобільних додатків варто відзначити одеський стартап Muzarium – проект, який робить відвідування музеїв інтерактивним процесом за допомогою квестів. Першим в Одесі до нього приєднався музей Блещунова. Ця програма передбачає взаємодію з аудиторією. Увійшовши до музею, відвідувач може завантажити QR-код, а через нього отримати доступ до самої квест-програми.

Далі, знайомлячись з експозицією, потрібно виконувати різні завдання, а за це отримати бали і навіть символічний подарунок від музею. Цей додаток було представлено кілька років тому, проте через повномасштабну війну додаток не активний. Такі мобільні додатки користуються великим попитом у всьому світі, у Сполучених Штатах існує близько двадцяти різних музейних програм. Що стосується формату доповненої реальності, який використали в Тустані, то в Україні це вперше. Такий формат використовували в Києві і для проекту археологічного музею на Поштовій площі.

Щоб зацікавити широку громадськість, цю 3D доповнену реальність створили на основі матеріалів, знайдених археологами. Поки що все це не працює, як і багато інших цікавих ініціатив в Україні. Найпоширенішою музейною інновацією в Україні є різноманітні види аудіогідів або підвиди аудіогідів. Власне, це вже давно не нововведення, але в Україні таке з'явилося зовсім недавно. Зокрема, йдеться про QR-коди, які надають інформацію про окремі об'єкти в експозиції чи про зал загалом. Вони є в багатьох музеях, адже сьогодні це проста послуга, яка не коштує додаткових грошей. Всі музеї Києва вже оснащені QR-кодами. Також слід відзначити компанію Easy Travel, яка, вийшовши на український ринок, надала відвідувачам музею можливість приєднатися до свого мобільного додатку. Завантаживши його на телефон, відвідувач може подорожувати експозицією без екскурсовода та аудіогіда в класичному розумінні. Сьогодні музеї мають можливість отримувати екскурсії через Easy Travel українською та англійською. Звісно, це не порівняти з європейськими музеями, де аудіогіди працюють на десяти мовах. Ініціативу в розвитку цього напрямку мають проявляти, насамперед, самі музеї.

До топ-10 рейтингу найкращих віртуальних екскурсій в Україні входять:

Онлайн-екскурсія по Музею техніки «Фаетон»: у різних залах запорізького музею зібрані колекції автомобілів середини минулого століття, військова техніка часів Другої світової війни, побутова техніка початку XIX століття. Всі автомобілі знаходяться в справному стані і беруть участь у виставках.

Експерсії по скансену України: побувати відразу в декількох скансенах можна завдяки проєкту «Музеї України просто неба». На сайті представлені такі віртуальні музеї України як Мамаєва Слобода, Національний музей народної архітектури та побуту України, Запорізька Січ, Резиденція Богдана Хмельницького, «Шевченківський гай».

3D-тур по Музею Ханенків: Особняк українських колекціонерів і благодійних діячів в столиці є одним з будівель Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Колекція творів мистецтва з різних куточків світу налічує понад 25 тисяч предметів.

3D-тур по Софійському собору: Софійський собор – одне з найстаріших релігійних споруд, заснування якого відноситься до 1037 року. Під час туру можна побачити храм зсередини і дізнатися цікаві факти про ікони і зображеннях на стінах.

Віртуальна екскурсія по Краєзнавчому музею Острога: музей розміщується в старовинному замку. У ньому зберігається колекція археологічних знахідок, портретного живопису, скульптур, іконопису та інших історичних пам'яток часів князів Острозьких.

VR 3D-тур по Дубенському замку: на території фортеці є два замки, один належав родині князів Острозьких, інший – князів Любомирських. Оглянути зали можна за допомогою віртуальної екскурсії, з використанням технології VR і побачити, як виглядали кімнати в минулі часи.

Віртуальна прогулянка по Харківському історичному музею: на сайті Музею є відеопроєкт, який розповідає про цікаві артефакти, представлені в музеї, і їх історію. Ознайомившись з колекцією, можна віртуально прогулятися по одній з основних експозицій.

Експерсія з технологією AR і VR-політ над Тустанню: Тустань – давньоукраїнський комплекс, який служив оборонною фортецею. До наших днів дерев'яні конструкції не збереглися, але побачити як вони виглядали можна під час пішої екскурсії використовуючи мобільний додаток Tustan AR або під час «польоту» над фортецею на VR локації.

Віртуальна екскурсія по Музею авіації: відкриття Державного музею авіації України імені Антонова було приурочено 100-річчю світової авіації. Перша колекція налічувала всього 30 літальних апаратів, а сьогодні тут представлено понад 80 літаків і вертольотів.

3D-тур по Музею скла: експозиція львівського Музею скла розділена на дві частини - постійну з колекцією чарок, глечиків, келихів, давньоукраїнських скляних намистин і археологічних знахідок та змінну, де виставляються сучасні роботи місцевих склодувів.

Віртуальні подорожі в умовах війни – це можливість побачити шедеври сучасного світового мистецтва, доторкнутися до давньої історії своєї нації та

підняти свою патріотичну свідомість, не виходячи з дому, перебуваючи в безпеці, і водночас зробити психологічне розвантаження та надихнутися на майбутню реальну подорож.

На сьогодні віртуальний музейний туризм в результаті загарбницького нападу росії – це єдиний телепорт, що дозволяє не виходячи з дому, бомбосховища або укриття потрапити до музею, відвідати видатні історичні місця або подивитися виставу. Віртуальний музейний туризм використовує 3D та 4D ефекти, інноваційні програми та сферичні панорами, щоб допомогти подорожувати тим, хто не може дозволити реальну подорож з тих чи інших причин.

На сучасному етапі в Україні у діяльності музеїв основними цілями створення віртуальних турів є:

- інформування та ознайомлення (реалізація цієї мети дозволяє демонструвати не тільки відкриті виставки, але і, наприклад, колекції музеїв, що зберігаються на складах чи інших сховищах вивезених через війну);
- освітні та культурно-просвітницькі цілі (надають можливість розширити межі візуального ознайомлення з об'єктами екскурсійно-туристського показу);
- соціальна та психологічна реабілітація (дозволяє відволіктись від негативних новин та подій та краще комунікувати учасникам віртуального туру між собою).

Як правило, це дійсно існуючі музеї, або тимчасово переміщені у більш безпечні регіони з розвиненими інтерактивними функціями, які надають можливість без персонального візиту пересуватися по залах, дивитися тривимірні зображення, вивчати інформацію про експозиції та окремі експонати.

На даний момент кількість таких віртуальних музеїв та виставок в Україні збільшується,

Віртуальний музейний туризм розвивається швидкими темпами, так як має ряд привабливих властивостей та переваг для віртуального екскурсанта, зокрема:

1. Мінімальні витрати особистих ресурсів часу і грошей: віртуальні тури нині безкоштовні, туристам немає необхідності збиратися «в дорогу». Також, є можливість будь-якої миті перервати віртуальну подорож, і потім за бажання продовжити «подорожувати» у зручний час.

2. Альтернатива класичній подорожі у разі недоступності територій та об'єктів. Наразі це особливо актуально для України на теренах якої ведуться активні бойові дії за збереження цілісності та незалежності. Крім того перелік груп населення, яким віртуальний музейний туризм дає можливість відвідати недоступні регіони, та інші країни набагато ширше. Прикладом таких випадків можуть стати люди з обмеженими можливостями здоров'я. Зручний та вигідний віртуальний музейний туризм також для багатодітних сімей або сімей з маленькими дітьми, які мають складнощі в вільному переміщенні.

3. Безпека – один із основних аспектів віртуального туризму в умовах війни. Очевидно, що при подорожі по мережі менше ризиків, ніж під час подорожі в режимі офлайн. Тим не менш, тут є і свої ризики, наприклад, якщо

не дотримуватися правил безпеки в Інтернеті і залишати особисті дані, можна втратити гроші зі своїх банківських карток. У будь-якому разі, віртуальний тур не ставить під загрозу життя та здоров'я туриста за жодних обставин.

4. Безконтактний спосіб відвідування регіону є зручним для туристів, які не володіють іноземними мовами, адже він не має на увазі прямої усної комунікації з корінним населенням і дозволяє таким чином уникнути труднощів, пов'язаних з незнанням мови та недостатнім рівнем знань про регіон перебування. Для деяких людей віртуальний музейний туризм – це своєрідна підготовка до реальної подорожі.

Таким чином, можна вважати віртуальний музейний туризм дуже перспективним напрямом сучасного туристичного ринку, який успішно існує в умовах війни за збереження цілісності та незалежності України.

Впровадження інноваційних технологій стало пріоритетом у роботі музеїв під час війни. Досвід попередніх років активно сприяв цьому, українські культурні установи долучилися до загальноєвропейського проєкту віртуальної музейної мережі. Вона давала необмежений доступ до віртуальних архівів, музеїв, бібліотек, галерей. Ознайомитися зі здобутками світової культури допомагав і інший мистецький проєкт Google – Art Project. Він охоплював матеріали 17 музеїв із дев'яти країн, 385 виставкових залів.

Під час війни, завдяки спонсорській підтримці поліпшилася матеріальна база музеїв України. Це дало змогу оцифрувати матеріали та розмістити їх у вільному доступі в інтернеті. Збільшенню представленості України в інформаційному просторі посприяла й домовленість корпорації Google з Міністерством культури України. У її межах було розпочато реалізацію проєкту – віртуальний тур по музеях. Основна ідея полягала у відкритті широкому загалу доступу до експозиції за допомогою інтернету (віртуальних екскурсій).

До початку війни було оцифровано сім українських музеїв, а саме: Національний музей народної архітектури та побуту України, Музей живої історії «Мамаєва Слобода» у Києві, Музей народної архітектури та побуту у Львові імені Климента Шептицького, Національний заповідник «Хортиця» в Запоріжжі, Національний історико-культурний заповідник «Чигирин». Кожен віртуальний гість міг відвідати музеї онлайн, ознайомитися з архітектурною будовою, використовуючи 360-градусні панорами. Усі віртуальні подорожі мають голосовий супровід про культурне надбання України трьома мовами. Однак ці досягнення були радше винятком, ніж нормою. Збільшення цифрової представленості музеїв в інформаційному просторі сталося через пандемію COVID-19 та повномасштабну війну.

Музеї України по-різному сприйняли цю ситуацію. Більшість закладів вдавалися до традиційних форм: розміщення на своїх соціальних сторінках відеоекскурсій, фото, орієнтованих на широку аудиторію. Проте варто звернути увагу і на інноваційні підходи, орієнтовані на людей з особливими потребами. Зокрема, Національний заповідник «Софія Київська» одним із небагатьох почав робити відеоекскурсії для людей з вадами мови. Супроводження відеоекскурсій сурдоперекладом дало змогу не лише затримати вдома певну категорію людей,

зробити їхнє дозвілля інформативнішим і цікавішим, але й мало значний соціальний ефект в умовах протистояння українців російській агресії.

Віртуалізація роботи музеїв стала трендом та не обмежувалась лише відеоекскурсіями для людей з особливими потребами, а мала значну популярність серед широкого загалу, як громадян України, так і відвідувачів з інших країн. Запровадження карантину та війна дали потужний поштовх до зміни музеїв, а саме змінити форми роботи, осучаснити їх, зробити більш цікавими та досяжними для більшості громадян.

Музеї почали переходити на інтерактивні методи, використовувати досягнення інформаційних технологій. Серед пріоритетів відразу постали віртуальні екскурсії, що були зроблені ентузіастами. Щодня відбувалося оновлення матеріалу, проводилися заходи в режимі онлайн, а у більш безпечних регіонах деякі музеї почали практику проведення вуличного лекторію на території перед музеєм, розширили перелік вуличних вистав.

Тому зараз українці мають зовсім інше уявлення про українські музеї, ніж мали до карантину і війни. Але все це потребує певних навичок. Збереження соціальної ролі та значущості музеїв у суспільстві є першочерговим завданням як для самих закладів, так і для суспільства.

Для більшості музеїв України в умовах війни основним каналом поширення інформації про свою діяльність стали сторінки в соціальних мережах (Facebook), сайти. Проаналізувавши активність соціальних сторінок найбільших музеїв України (табл. 1), можемо констатувати, що зростання їхньої активності розпочалося ще до війни.

Однак різке збільшення активності спостерігається протягом першого півріччя 2023 р. Активність 2023 р. в декілька разів перевищує показники 2022 р. Це можна пояснити переходом роботи музеїв в онлайн-формат. Про це свідчать і дані уподобань відвідувачів. Переглядаючи матеріали сторінки та виокремлюючи вподобаний контент, відвідувачі фактично погоджували її зміст. Сторінки музеїв стали не лише місцем висвітлення їхньої діяльності (перелік заходів, відеоекскурсії, онлайн-заняття, фото), а й майданчиком для обговорення, висловлення побажань через уподобання чи репости³.

Активність роботи музеїв у соціальних мережах стала першою сходинкою для подальшої трансформації в напрямку диджиталізації музейного туризму. Особливості соціальної структури аудиторії сторінок музеїв у соціальних мережах розглянемо на прикладі Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви». Спираючись на дані сервісу, можемо констатувати зростання активності на соціальній сторінці закладу з 2023 році, а саме збільшення кількості репостів, коментарів, уподобань. Серед традиційного контенту (фото, тексти) значно зростає кількість відеоматеріалів. Згідно з даними адміністратора інформаційних ресурсів музею, сторінку протягом березня – серпня 2023 р. відвідало 63 993 користувачі. З цього загалу 95 % заходили з території України і лише 5 % – із закордону. До того ж 81 %

³ Мойсейчук І.І., Бережнюк Д.О. Інновації в експозиційній діяльності музеїв України. Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. Київ: Глухів, 2019. Вип. 12. С. 457-459.

користувачів походили з Полтавської області. Серед інших регіонів найбільшу цікавість демонстрували: Київська – 9 %, Харківська – 3 %, Дніпропетровська – 1,5 %, Одеська та Сумська області – по 1 %. Активність інших регіонів була менше 1 % із загалу. З огляду на це можемо стверджувати про інтерес до музею передовсім мешканців самої Полтавщини та сусідніх областей. Серед іноземних відвідувачів перше місце посіли громадяни країн Європейського Союзу. На них припало 60 % відвідувань.

Рейтинг країн очолила Швеція, якої ця історична подія стосувалася безпосередньо – 24 %, Польща – 22 %, Франція і Німеччина – 14 %. Основна вікова група відвідувачів – 25–44 роки (45 %). До того ж жінок на 15 % більше, ніж чоловіків.

Поглянути на рівень поширення інформаційних технологій у музейному туризмі України допомагають і сайти: discover.ua, ua-travels.in.ua, ukrainaincognita.com та ін. Для докладнішого вивчення питання візьмемо ресурс, створений за підтримки корпорації Google – discover.ua. Сайт містить панорамні фото, віртуальні тури, опис маршрутів та спрямований на популяризацію культурно-туристичних об'єктів в Україні⁴.

Рівень представленості останніх у регіонах було визначено шляхом їх групування за двома категоріями: цікаві місця, музеї. Спираючись на отримані статистичні дані (дані до повномасштабного вторгнення) та методи аналізу, визначили найбільші локації музеїв в Україні (Львів, Київ, Запоріжжя, Одеса, Харків), (у 2023 році враховано дані, щодо переміщення деяких музеїв у більш безпечні місця, або їх пошкодження повне чи часткове). Отримані дані дали змогу виділити чотири центри: **північний:** м. Київ, Київська, Вінницька, Черкаська, Житомирська, Кіровоградська, Чернігівська області; **центрально-східний:** Запорізька, Харківська, Сумська, Дніпропетровська, Донецька, Полтавська, Луганська області; **західний:** Львівська, Рівненська, Івано-Франківська, Волинська, Закарпатська, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька області; **південний:** Одеська, Миколаївська, Херсонська області.

Найбільшу кількість музеїв і цікавих місць мав північний: 522 цікавих місця відпочинку, 88 музеїв. Із загалу це становить 37,3 % та 37,4 % відповідно. Абсолютним лідером був Київ, якому належало 9,7 % загальної інформації про цікаві місця та 11,9 % матеріалу щодо музеїв.

Друге місце посіла Черкаська область: 7,6 % та 8,1 % відповідно; третє – Київська область: 6,9 %, 7,2 %. Друге місце посів центрально-східний, який охоплював 451 цікаве місце та 83 музеї. Це становило 29,7 % цікавих місць та 35,3 % музеїв України із загалу. Лідерами щодо інформаційної представленості об'єктів музейного туризму була Запорізька область – 118 цікавих місць (8,4 %) та 13 музеїв (5,5 %); Сумська – 113 цікавих місць (8,1 %) та 23 музеї (9,8 %); Харківська – 87 цікавих місць (6,2 %) та 26 музеїв (11,1 %).

Специфікою центрально-східного є наявність декількох центрів культурно-пізнавального туризму. Якщо Запорізька область лідирує за

⁴ Музейні інновації та інтерактивність: дефініція понять. URL: <http://photo-lviv.in.ua/muzejni-innovatsiji-ta-interaktyvnistdefinitisyaponyat-video/>

кількістю цікавих місць, то Харківська – за кількістю музеїв. До того ж Харківський регіон за кількістю музеїв посідає друге місце в Україні після м. Києва. Одночасно з цим прихований потенціал демонструють Донецька та Луганська області, інформаційна представленість яких через тривалі активні бойові дії є доволі низькою.

Відсутність віртуальних екскурсій, панорамних фото створює інформаційний вакуум, що негативно позначається на розвитку туристичного потенціалу регіону та його позицій у загальному рейтингу. Через домінування невеличких музеїв і цікавих місць інформаційна представленість західного напрямку є невисокою. Хоч темпи розвитку туризму в регіоні є одними з найбільших в Україні, загальна кількість оцифрованих об'єктів середня. Західний кластер має 341 цікаве місце (24,4 %) та 48 музеїв (20,4 %). Найбільшу кількість відео-, фотоматеріалів чи віртуальних екскурсій мають Львівська, Івано-Франківська, Рівненська області.

Найменш інформативно представлений у мережі «Інтернет» південний кластер. Він має 120 цікавих місць (8,6 %) та 16 музеїв (6,8 %). До того ж середні показники охоплення цікавими місцями та музеями має лише Одеська область. Причина цього – анексія росією АР Крим, що до 2014 р. була однією з музейних і туристичних перлин України та посідала провідне місце за кількістю культурно-історичних об'єктів. Через запровадження локдауну та війни різко зросла кількість відвідувачів цього ресурсу. Такі сплески відбувалися з урахуванням сезонних коливань.

Друге місце посіла Черкаська область: 7,6 % та 8,1 % відповідно; третє – Київська область: 6,9 %, 7,2 %. Друге місце посів центрально-східний, який охоплював 451 цікаве місце та 83 музеї. Це становило 29,7 % цікавих місць та 35,3 % музеїв України із загалу. Лідерами щодо інформаційної представленості об'єктів музейного туризму була Запорізька область – 118 цікавих місць (8,4 %) та 13 музеїв (5,5 %); Сумська – 113 цікавих місць (8,1 %) та 23 музеї (9,8 %); Харківська – 87 цікавих місць (6,2 %) та 26 музеїв (11,1 %).

Специфікою центрально-східного є наявність декількох центрів культурно-пізнавального туризму. Якщо Запорізька область лідирує за кількістю цікавих місць, то Харківська – за кількістю музеїв. До того ж Харківський регіон за кількістю музеїв посідає друге місце в Україні після м. Києва. Одночасно з цим прихований потенціал демонструють Донецька та Луганська області, інформаційна представленість яких через тривалі активні бойові дії є доволі низькою.

Відсутність віртуальних екскурсій, панорамних фото створює інформаційний вакуум, що негативно позначається на розвитку туристичного потенціалу регіону та його позицій у загальному рейтингу. Через домінування невеличких музеїв і цікавих місць інформаційна представленість західного напрямку є невисокою. Хоч темпи розвитку туризму в регіоні є одними з найбільших в Україні, загальна кількість оцифрованих об'єктів середня. Західний кластер має 341 цікаве місце (24,4 %) та 48 музеїв (20,4 %). Найбільшу кількість відео-, фотоматеріалів чи віртуальних екскурсій мають Львівська, Івано-Франківська, Рівненська області.

Активність сторінок українських музеїв у Facebook^{5 6 7}

Назва музею	Вид активності	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Національний заповідник «Софія Київська»	подобання(лайки)					27 276
	Репости					4000
	Коментарі					300
	Публікації					468
Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова	подобання(лайки)	637	622	1189	1571	4300
	Репости	194	213	316	241	885
	Коментарі	23	12	17	8	115
	Публікації	237	242	221	146	128
Дніпропетровський національний історичний музей імені Дмитра Яворницького	подобання(лайки)	2072	4130	9902	10 887	17 881
	Репости	443	835	1950	1858	3529
	Коментарі	95	164	661	672	982
	Публікації	317	316	351	196	403
Одеський історико-краєзнавчий музей	подобання(лайки)	1923	1873	3893	5838	7234
	Репости	350	454	922	1204	2140
	Коментарі	52	19	38	116	259
	Публікації	156	252	349	285	241
Національний музей історії України	подобання(лайки)					18 905
	Репости					4711
	Коментарі					775
	Публікації					325
Запорізький обласний краєзнавчий музей	подобання(лайки)	1065	1204	1541	2845	4198
	Репости	325	477	600	870	1265
	Коментарі	21	42	49	65	183
	Публікації	93	101	95	113	150
Херсонський обласний краєзнавчий музей	подобання(лайки)	306	1770	4165	7335	10 400
	Репости	105	605	878	1585	2213
	Коментарі	11	53	231	313	485
	Публікації	73	89	146	167	258
Чернігівський історичний музей імені В. В. Тарновського	подобання(лайки)	2832	4536	12 471	75 866	58 751
	Репости	3924	4866	7748	21 745	8875
	Коментарі	261	424	1007	5163	3929
	Публікації	367	535	593	576	727
Львівський історичний музей	подобання(лайки)	138	120	1362	5056	9753
	Репости	58	79	619	1451	3402
	Коментарі	5	2	66	143	190

⁵ Кускова С., Отземко О. Сучасний український музей: новітні практики. URL: [jvestniksss.donnu.edu.ua > article > download PDF](http://jvestniksss.donnu.edu.ua/article/download/PDF)

⁶ Львівський історичний музей. 2020. URL: <https://www.facebook.com/lviv.historical.museum/> Мистецтво офлайн. Як музеї готуються до виходу з карантину? 2020. URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=93420> Музей історії Полтавської битви. 2020. URL: <https://www.facebook.com/Poltavabattlemuseum/>

⁷ Лук'янець Н.М. Сучасні інформаційні технології як складова музейного менеджменту. Режим доступу: <http://www.conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/396>

Музей історії Полтавської битви	Публікації	43	30	103	179	236
	подобання(лайки)	45	289	1123	2150	4988
	Репости	6	104	342	456	1493
	Коментарі	6	10	48	59	279
	Публікації	22	45	119	146	273

Найменш інформативно представлений у мережі «Інтернет» південний кластер. Він має 120 цікавих місць (8,6 %) та 16 музеїв (6,8 %). До того ж середні показники охоплення цікавими місцями та музеями має лише Одеська область. Причина цього – анексія росією АР Крим, що до 2014 р. була однією з музейних і туристичних перлин України та посідала провідне місце за кількістю культурно-історичних об'єктів. Через запровадження локдауну та війни різко зросла кількість відвідувачів цього ресурсу. Такі сплески відбувалися з урахуванням сезонних коливань.

Позитивна динаміка зростання простежувалася навесні 2022 року та на початку 2023 року. Це пов'язано з підготовкою людей до літніх відпусток чи відпочинку на зимові свята. У наступні місяці можемо спостерігати незначний спад мірою завершення періоду відпусток. Поряд з цим привертає увагу і висока цікавість відвідувачів до віртуальних турів.

Якщо на початок 2022 року кількість переглядів турів віртуальної реальності на сайті сягала 288 разів, то в березні було вже 6813 переглядів, що становило близько 30 % загального трафіку сайту.

Високий рівень цікавості до віртуальних турів зберігався протягом усього періоду (квітень – травень 2022 р.). Коливання цікавості до видів цього контенту залежало і від туристичного сезону, свят.

Перспективність і необхідність цієї роботи засвідчує світова тенденція до розширення сфер застосування віртуальної реальності. Звичне оцифрування музейних виставок чи об'єктів культурної спадщини – сьогодні вже буденна практика.

На жаль, війна внесла корективи у всі галузі, і музеї не виняток. Багато з них зараз фізично не приймають відвідувачів через небезпеку, пошкодження або через те, що колекції евакуювали у сховища. У такій ситуації віртуальні екскурсії та 3D тури є чи не єдиним способом для музею продовжувати свою виставкову діяльність, а для нас з вами – у цікавий спосіб дізнаватися про свою історію та культуру.

Отже, роль інноваційних технологій у музеях України дуже важлива. Збільшення контенту в онлайн-форматі стало єдиним засобом продовження роботи музеїв та утримання відвідувачів під час війни. Сторінки в соціальних мережах і сайти перетворились на основні інструменти такої роботи. Їх роль зростала з 2019 р. із запровадженням карантину, а війна суттєво пришвидшило ці процеси. До війни найактивніше вони відбувалися в центральній-східній та північній регіонах. Вони мали найбільшу кількість розміщеної в інтернеті інформації щодо музеїв та наявних культурно-історичних об'єктів (фото, віртуальних турів). Сприяло цьому домінування в регіонах великих музеїв, які, спираючись на підтримку громадськості, мали більші технічні можливості для

розгортання інноваційної інформаційної роботи в онлайн-режимі. Активність відвідування інформаційних ресурсів безпосередньо залежить й від сезону. На сучасному етапі піки активності припадають на період літніх відпусток і зимових свят. Готуючись до відпустки чи свят, українці під час війни віддають перевагу турам віртуальної реальності, а не традиційним фото чи відео, як це робили до війни. Найбільший сплеск інтересу до віртуальних турів був у березні – травні 2023 р. , коли він сягав 30 % усього трафіку. Сама географія відвідувачів інтернет-ресурсів музеїв на 80 % складалася з місцевих користувачів, що наводить на думку про необхідність їх популяризації, передовсім, в інших регіонах України. Це сприятиме не лише збільшенню внутрішнього туристичного потоку, а й культурній та туристичній інтеграції громадян. Окрім того, варто звернути увагу на світові тенденції розвитку, що йдуть далеко вперед. Можливість вільного відвідання цього ресурсу може розвинути до ідеї онлайн-торгівлі сувенірною продукцією, з кур'єрською доставкою додому.

На сучасному етапі в музеях України ще багато роботи щодо впровадження інноваційності. Основними сучасними тенденціями впровадження музейних інновацій, які можна буде використати в Україні:

1) Проекційне відображення перетворює великі та малі простори. При проектуванні на стіни, стелю, підлогу та об'єкти, проекційне відображення дозволяє оживити існуючі поверхні віртуальним вмістом, який можуть переглядати користувачі, що стоять поблизу, або – у масштабі стін будівлі – дивлячись здалеку. Цю техніку можна використовувати, щоб підкреслити існуючі особливості в історичних будівлях, оживити конкретні форми та структури, а також висвітлити конструкції, побудовані на замовлення для інсталяції.

Як альтернатива екранам на мультимедійній виставці або як система для підсвічування існуючих фасадів, створення та встановлення проекційного відображення вимагатиме індивідуальної конструкції та встановлення. Останні приклади використання включають виставку Ван Гога в манчестерському MediaCity, яка значною мірою покладається на проекційне відображення, щоб заповнити порожні стіни відео. Іншим прикладом є Harewood House та його проекційна картографічна інсталяція «Luminescence» від мультимедійних художників Дейва та Крістін Макгуайр. Будучи частиною виставки «Ніч в особняку», він отримав нагороду «Інновація року» на конкурсі «Музеї + спадщина» у 2020 році .

2) Бінауральна технологія додає звуку ефект занурення. Бінауральне аудіо – це тип аудіо, спеціально записаний у двох каналах для віддзеркалення двох людських вух, щоб імітувати ефект занурення в звук під час відтворення. Техніка повторює те, як люди природно чують звуки, створюючи ефект фактичного чуття звуку в просторі. Це створює захоплюючий досвід, який дозволяє відвідувачам музею відчувати себе частиною виставки. Іншими словами, бінауральний звук дозволяє відвідувачам «чути» у 3D.

Серед музеїв, які використовують цю технологію, є The Met. Виставка Visitors to Versailles включала гарнітури, які відвідувачі могли носити. Замість

традиційних коментарів експертів про конкретні об'єкти цей бінауральний аудіосигнал «розміщують» актори, що зображують королівських осіб, послів, архітекторів, письменників-мандрівників і туристів, які подорожують у відкритому вагоні з Парижа до Версаля.

3) «Цифрові близнюки» зберігають і відтворюють делікатні предмети. Концепція «цифрового двійника» розширює об'єктну фотографію в 3D. Фотограмметрія – процес отримання фотографій і об'ємних даних одночасно – дозволяє створити віртуальну модель, яку можна відсканувати, а потім показати в 3D-просторі. Це процес, який сприяє збереженню фізичних об'єктів шляхом їх миттєвого заморожування як частини цифрового архіву. Але це також дозволяє відвідувачам задовольнити бажання брати предмети та маніпулювати ними. Такі фірми, як лондонська Form Capture, пропонують сканування об'єктів на місці та співпрацюють із такими компаніями, як Британський музей, а також Nike і Google, створюючи 3D-знімки. Цю техніку також використовує колекція віртуальних об'єктів Anglo Sikh Museum, які можна не лише обертати та переміщувати у 3D у браузері, але й мати «гарячі точки», що надають додаткову інформацію.

4) Безконтактні пожертви в безготівковому суспільстві. Коронавірус практично знищив фізичну готівку, і це проблема для музеїв і пам'яток культурної спадщини, які сподіваються максимально використати дрібні гроші відвідувачів під час входу чи виходу. Але так само, як безконтактні платежі очікуються в роздрібній торгівлі, так само безконтактні пожертви тепер є найзручнішим способом пожертвування. Народний історичний музей Манчестера (PHM) є одним із музеїв, які використовують технологію «tap-to-give».

Через GoodBox, технологічну компанію, що спеціалізується на станціях безконтактних пожертвувань «натисни, щоб дати», музей може збільшувати пожертви та продовжувати взаємодіяти з відвідувачами, зберігаючи вхід безготівковим у суспільстві вільним. Більше того, PHM повідомляє, що нова статистика цифрових пожертвувань дозволяє більш стратегічно думати про те, як дарують відвідувачі. Після встановлення технології було виявлено, що відвідувачі роблять пожертви найбільше у вихідні дні, особливо між 13:00 та 14:00.

5) Голографічні дисплеї додають додатковий вимір візуальним зображенням. Серед музеїв, які використовують цю технологію максимально ефективно, є Музей Голокосту в Лос-Анджелесі, який представив голограму в натуральну величину дизайнера Рене Фаерстоун, яка пережила Голокост. Firestone було знято за допомогою низки камер, а отримане відео було перетворено на голограму, яка становить постійну інсталяцію під назвою «Виміри у свідченнях», створену USC Shoah Foundation, некомерційною організацією з Лос-Анджелеса, заснованою Стівеном Спілбергом.

Більш доступним варіантом є голографічна технологія дисплея з вентилятором, яка використовує обертову світлодіодну панель, щоб створити ілюзію плаваючого об'єкта. Ця технологія була використана компанією Virtual

Он для створення тематичних голограм доктора ВООЗ на заході в Британському інституті кіно (BFI).

6) Додатки як гід-екскурсовод. Цифровий рівень поверх існуючих дисплеїв без потреби в мультимедійних інвестиціях, канал, через який можна залишатися на зв'язку з відвідувачами, в останні роки зветься як цифрова альтернатива для тих, хто не може відвідати особисто. Серед місць, де можна прийняти путівники з додатків, і слідом за Central Park Conservancy, Black Cultural Archives, є Yorkshire Sculpture Park (YSP), який співпрацював з Bloomberg Philanthropies для створення цифрового путівника, доступного через додаток Bloomberg Connects.

Додаток дозволяє відвідувачам відкривати вміст і отримувати доступ до інформації про твори мистецтва, представлені YSP, відповідати на запитання, які можуть з'явитися у типовому паперовому путівнику, а також надавати фільми та аудіовміст. На YSP доступні аудіовізуальний путівник для головної виставки Джоани Васконселос Beyond та окремі роботи таких як Альфредо Яар, Калліопі Лемос, Хауме Пленса, RAQS Media Collective. Але більші музеї почали створювати власні унікальні пропозиції. Серед них – програма Pocket Curator від The History of Science, яка пропонує більше інтерактивних способів досліджувати музей із анімацією, аудіокоментарями та інтерактивними демонстраціями музейних предметів.

7) VR як ворота у віртуальні музеї. Хоча AR/VR є усталеною технологією, яка змінює спосіб демонстрації музеїв і експонатів, зараз вона використовується для створення цілих віртуальних музеїв із кількома виставками. Минулого року перший у своєму роді «віртуальний музей» був запущений на платформі віртуальної реальності Curatours, яка була розроблена спеціально для музеїв і галерей. Віртуальний «Музей пластику 2121» є частиною програми «Творчі комісії» Британської ради, яка досліджує зміну клімату в рамках глобальної ініціативи «Кліматичний зв'язок», заснована на уявному майбутньому через 100 років, у якому поточні зусилля по обмеженню використання пластику мають був ефективним. Це один із того, що, як очікується, стане довгим списком віртуальних музеїв на платформі, що відкриває двері для нового покоління музейних кураторів, нових можливостей для створення досвіду у світі без бюджету та соціальної взаємодії з іншими віртуальними користувачами, які можуть бути на іншому кінці земної кулі.

8) Технологія потоку відвідувачів. Музеї використовують технологію потоку відвідувачів, щоб зрозуміти, як люди сприймають їхні експонати. Ці дані використовуються для покращення досвіду відвідувачів, надаючи вміст, який відповідає інтересам відвідувачів, і допомагаючи музеям організувати свої колекції таким чином, щоб краще відповідати потребам відвідувачів. Цей новий підхід назавжди змінив музейний ландшафт.

Museo dell'Opera del Duomo в Сієні є одним із тих, хто запровадив нову технологію для допомоги в цьому процесі, який можна здійснювати через відстеження з'єднань Wi-Fi, онлайн-продаж квитків, а у випадку з італійським художнім музеєм через встановлення 3D датчиків. Використовуючи сенсорну технологію підрахунку людей від Xovis, яка надає однакові послуги для

роздрібної торгівлі та транспортного сектору, датчики та технологія можуть автоматизувати рух людей, дозволяючи краще складати маршрути та звітувати.

Отже, зарубіжний досвід демонструє перспективні інновації в музейній справі, які можуть бути ефективно впроваджені в Україні. Але з метою реформування соціальної ролі українських музеїв не слід обмежуватися інноваційними проектами на рівні окремих установ. Важливо оптимізувати систему управління музейною справою на рівні держави. Створення інновацій в Україні особливо доречно. Більше того, важливо не просто створення спільних цифрових каталогів українських музеїв, а й просування їх на західний ринок. Інформування світової громадськості про музейні експонати в Україні матиме комплексний вплив:

- світ дізнаватиметься про культуру України, її багату історію, досягнення, традиції тощо;

- формуватиметься відкладений туристичний попит.

На сучасному етапі відвідування іноземними туристами українських музеїв фактично обмежене у зв'язку з війною і високими ризиками для подорожуючих. Але по закінченню війни інтерес до України буде досить високим, можна очікувати притоку іноземних туристів. тому важливо вже сьогодні сформувати їхні знання про вітчизняні музеї, представивши їх цифрові колекції на спільних європейських музейних платформах;

- результатом реалізації відкладеного попиту іноземних туристів після закінчення війни стануть позитивні економічні наслідки для музейної сфери і економіки нашої держави в цілому.

Отже, впровадження досвіду інших країн щодо створення спільної платформи оцифрованих музейних експонатів є надзвичайно актуальним для України саме сьогодні. Цей захід повинен ініціюватися передусім на рівні держави. В умовах війни фінансування на нього можна шукати в міжнародних організаціях.

Наукове видання

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
УПРАВЛІННЯ, ТЕХНОЛОГІЇ, МОДЕЛІ**

Колективна монографія

*За науковою редакцією
доктора економічних наук, професора Матвійчук Л.Ю.,
доктора економічних наук, професора Барського Ю.М.,
кандидата географічних наук, доцента Лепкого М.І.*

Підп. до друку 30.12.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офс. Гарнітура Таймс.
Ум. друк. арк. 16,2.
Тираж 300 прим. Зам. 54.

Інформаційно-видавничий відділ
Луцького національного технічного університету
43018, м. Луцьк, вул. Львівська, 75
Друк – ВІП Луцького НТУ